

FORSKNINGSNYTT

om økologisk landbrug i Norden

Nr 3 Oktober 2004

*Dilemma og synergi
i økologisk husdyrhold:*

Dyrevelfærd, naturlighed og fødevarerikkerhed

I økologisk husdyrbrug er det målet at give husdyrene mulighed for naturlig adfærd (sv. beteende), og at sikre deres velfærd. Det er også målet at producere mad af en høj kvalitet og naturligvis uden risici for forbrugerne. Herudover skal husdyrbruget såvel som alle andre økologiske brug leve op til nogle basale økologiske mål. Ofte bliver det fremstillet som om at nogle af disse mål er modsatte – og det må vi nødvendigvis forholde os til i økologisk jordbrug. I det følgende illustreres, at nogle af de målsætninger, som umiddelbart fremtræder som dilemmaer, langt hen ad vejen kan forenes og derigennem skabes måske de løsninger, der bliver søgt efter.

Antibiotika – hvor gærdet er lavest?

I økologisk landbrug er anvendelsen af kemiske og syntetisk fremstillede stoffer forbudt, undtagen når det drejer sig om medicin til behandling af husdyrsygdomme. Vi argumenterer for, at brugen af medicin skal være tilladt af hensyn til dyrenes velfærd: dyrene må ikke lide. Reglerne signalerer dog en grundlæggende holdning til, at man bør gøre en stor indsats for at dyrene ikke bliver syge, i og med at man bliver pålagt en "større straf" for at sygdomsbehandle dyrene end i konventionelle besætninger. På trods af det fremhæves det ofte som et dilemma, at man må bruge "kemi" på husdyrområdet, og det fremhæves sammen med den voksende bekymring for udvikling af antibiotikaresistens samt ønsker fra nogle forbrugere om madvarer, som er garanteret fri for medicinrester. At gøre en gennemgribende indsats i alle besætninger for at overflødig gøre anvendelsen af antibiotika vil kræve ressourcer både i form af arbejde og forbedringer af dyr-

forts. på sid. 3

Dilemma og synergi... forts.

enes forhold. Ud fra forholdsvis simple cost-benefit betragtninger vil der ikke være nogen tilskyndelse til at sænke forbruget dramatisk, hvis det betyder øget arbejdsindsats, og det ikke er absolut nødvendigt. Så længe det er legalt at kalkulere med, at dyrene "må" blive syge, virker de nuværende regler blot som et incitament uden væsentlig gennemslagskraft, og muliggør måske oven i købet en prioritering på bedriften, som ikke er med til at forbedre dyrevelfærden væsentligt på lang sigt.

I et nuværende projekt, som vi gennemfører ved Danmarks JordbrugsForskning i samarbejde med Thise Mejeri og Økologisk Landsforening, er det et eksplicit mål at udfase antibiotika fra økologiske malkekvægbesætninger. En alvorlig indsats for at overflødig gøre brugen af antibiotika – fordi det er et mål! – er tilsyneladende med til at skabe en betydelig indsats for at forbedre husdyrenes velfærd i de pågældende besætninger. Det er en lang og krævende proces, men spændende og udfordrende for de landmænd, der har sat sig som mål at overflødig gøre antibiotika. Man opbygger ikke en stabil besætning med optimale staldforhold, fodring og rutiner og bliver "udlært" i at sundhedsfremme og sygdomsforebygge fra dag til dag, eller fra år til år. Men jo mere der arbejdes på det og erfaringerne udveksles, jo mere bliver det klart, at der ikke er noget dilemma mellem den økologiske målsætning om ikke at bruge antibiotika og dyrevelfærdshensyn, fordi at den store indsats for at forbedre dyrenes velfærd netop bliver sat i værk, når man vil holde op med at kalkulere med sygdomsbehandlinger som en del af dagliglivet i besætningen. Der er stadig store diskussioner inden for gruppen af medvirkende landmænd om, hvorledes man så skal hånd-

Foto: Thomas Henriksen

tere sygdom, hvis det alligevel opstår. Der stilles spørgsmålstegn ved, om den biomedicinske behandling er den eneste eller den mest forsvarlige måde at gribe ind i et sygdomsforløb på – men alternativerne er dårligt belyste og beskrevne. Ingen af de medvirkende landmænd vil undlade at få dyrene behandlet, hvis de vurderer, at dyret har behov – men de ærgrer (sv. *irriterar*) sig mere og mere over det, hver gang de skønner, at det er nødvendigt.

Kalve og udeliv

I den økologiske malkekvægbesætning har man indtil for forholdsvis få år siden måttet holde kalve på fuldstændig konventionel vis i små enkeltbokse indendørs gennem hele året og med mælkefodring i skåle. For godt og vel 4 år siden blev reglerne ændret dramatisk og i retning af mere naturlighed: kalvene skulle have råmælk ved koen, opstaldes i grupper, have mere plads og på græs om sommeren fra en alder af 3 måneder. Der var ikke mange med erfaringer for at have kalvene på græs – i hvert fald ikke i store grupper, men snarere i tøjlr (sv. *tjuder*), sådan at gårdens børn flyttede rundt med dem gennem hele sommeren fra grøft til grøft (sv. *dike*). Tanken om at skulle have tremåneders gamle kalve på græs gav anledning til ramaskrig, og erfaringer fra de første somre bekræftede den skepsis, man gav udtryk for: kalvene blev syge, og en meget stor del af kalvene blev diagnosticeret med coccidiose med større eller

mindre baggrund. Gennem de efterfølgende somre, hvor vi undersøgte sygdomsmønstrene i nogle besætninger, viste det sig, at mange kalve muligvis nok udviklede coccidiose, men der kunne peges på mange forhold og årsager, der gik forud for udviklingen af coccidiose. Mange kalve blev "smidt på græs" på en meget brat (sv. *plötsligt*) måde med samtidig skift af foder, vand, fravæning fra mælk og sommetider ind til eksisterende flokke med kalve, de ikke kendte og som måske var større. De fik ikke tilstrækkelig med foder, vand, mineraler og vitaminer, fordi det blev forventet, at de åd græs og i øvrigt selv vidste, hvordan de skulle klare sig. Mange kalve var for eksempel bange for at gå ind i et mørkt læskur i begyndelsen af deres udeophold. Det medførte, at de sommetider blev meget forkomne, hvis det regnede meget, og at de ikke fik det foder, de havde brug for, fordi det blev serveret inde i skuret. De skulle LÆRE at gå ind under tag. Nogle landmænd begyndte at vende rutinen om og startede med at lukke en flok kalve inde i læskuret et døgn eller to. De fik vendt situationen således, at kalvene betragtede hytten som deres udgangspunkt og derefter gik ud og udforskede omgivelserne. Dilemmaet: at kalvene skal have "naturlighed", men at det netop medfører at de bliver syge kan godt vendes til synergi. Med fornuft, omtanke og konsekvens kan det økologiske mål om naturlighed og hensynet til kalvenes velfærd godt arbejde i samme retning! Det kræver, at man har tid nok til at holde øje og gribe ind, når det er nødvendigt. Man skal give kalvene de udfordringer og oplevelser, der netop sigtes efter i målet om at give dem naturlige forhold: valgfriheden til at være ude eller inde og til at have adgang til masser af foder, tilstrækkelig vand, vitaminer og mineraler, skygge og mulig-

heder for at ligge tørt og godt. Men med tilstrækkelig viden og omtanke kan man få vendt et tilsyneladende dilemma til en situation præget af et synergi-forhold mellem naturlighed og god dyrevelfærd!

Dilemmaer ...

I de to eksempler ovenfor diskuterer jeg tilsyneladende dilemmaer mellem hensyn til dyrevelfærden og målsætningerne i økologien. Der er mange andre elementer af dilemmaer i det økologiske husdyrhold – og mange af dem handler om en eller anden form for modsatrettede interesser mellem dyrenes interesser og praktiske (ofte økonomiske) forhold eller den produktionsform, vi har i landbruget med specialiseret produktion og store besætninger, eller miljøhensyn. Et eksempel på modsatrettede interesser mellem dyrevelfærden og miljøet kan gives i det økologiske svinehold, hvor næseringning er tilladt i Danmark af hensyn til miljøet. Næseringede søer belaster arealet mindre – men de kan ikke gennemføre naturlig adfærd. Kompromiset består i, at de udfører kompensatorisk adfærd (æder græs og "snuser rundt") og at det dog er bedre end at de skulle være indendørs. Det virkelige spørgsmål er, om det ikke er selve produktionsformen, som er kritisk: at det er det store antal af dyr på forholdsvis lille plads, og dét at man holder søerne på græsarealer og ikke lader et mindre antal fouragere (*sv. betesdjur*) på stubmarker og i skovbryn som en marginalproduktion, som indgik i et diversificeret landbrug. Men ofte – når kompromiserne skal findes – betragter man rammerne som givne: vi kan ikke umiddelbart ændre selve landbrugsformen.

Praktisk dyrevelfærd i økologisk husdyrhold

Dyrevelfærd er noget, der opleves af det enkelte dyr, og som delvist kan måles (*sv. måtas*) og vurderes ud fra dyrenes omgivelser og den måde, som dyrene

responderer på deres omgivelser på. Som beskrevet i starten af dette indlæg udgør "naturlighed" et væsentligt referencepunkt, når man i praksis skal vurdere dyrenes velfærd i det økologiske husdyrhold. Naturlighed som eksplicit mål adskiller det økologiske fra det konventionelle landbrug. Det stiller nogle helt specielle krav til driftslederen. Dels stiller det kravet om at skabe nogle rammer, som giver dyrene mulighed for at have en stor grad af valgfrihed, socialt liv og udføre deres naturlige adfærdsmønstre, samt giver dem mange for-

Foto: Karin Ulløen

skelligartede oplevelser og tillader en læringsproces. Dette medfører, at graden af den daglige kontrol bliver mindre, og tidsforbruget med stor sandsynlighed rykker sig, sådan at man bruger mindre tid på besværlige rutiner (fodring osv), men til gengæld mere tid på overvågning. Det medfører også, at man skal være meget fleksibel, idet man skal gribe mindst muligt ind i dyrenes liv i det daglige – men gribe ind med øjeblikkelig varsel og på en konsekvent måde. Det er de praktiske konsekvenser af den måde, dyrevelfærd betragtes på i den økologiske driftsform: driftslederen forpligter sig til at give dyrene så meget naturlighed som mulig – og være fleksibel, sådan at der er de fornødne ressourcer til at gribe ind, når det er nødvendigt.

Hvad er fødevarer sikkerhed i økologisk jordbrug?

Forbrugerne ønsker selvklart mad, som er fri for risici, uanset om det er økolo-

giske eller konventionelle produkter. Der er dog på nogle områder forskelle på, hvordan man opfatter risici, og hvordan man prioriterer i forhold til dem, når det drejer sig om økologiske produkter. Anvendelsen af upasteuriserede æg og rå mælk opfattes af nogle forbrugere som forbundet med risici. Andre vil umiddelbart regne disse produkter som mere naturlige og tro på, at hvis dyrene som har produceret dem såvel som menneskene, som spiser dem, er sunde, så vil de mere naturlige madvarer samlet set være sundere, og med et sundt immunforsvar og velafbalancerede kostvaner, så vil risikoen være minimal. Denne holdning vil stemme fint overens med den holistiske sundhedsopfattelse, der er gældende inden for økologien. Opfattelsen af risici kan også befinde sig på et andet plan end den umiddelbare fare for at blive syg med det samme af det man spiser. En holdning til at man vil undgå mad med for mange tilsætningsstoffer, eller mad som har gennemgået for mange raffineringprocesser ud fra en betragtning om hvad der er usundt og derfor udgør en risiko for udvikling af sygdom på længere sigt, skaber den kritiske forbruger. Det næste plan indeholder så en kritisk holdning i forhold til den mulige risiko ved madvarer – en risiko, der ikke er dokumenteret. Det kan for eksempel være ønsket om gmo-fri mad. Denne opfattelse af risiko og fødevarer sikkerhed er overensstemmende med forsigtighedsprincippet, som er bærende inden for økologien. Man kan umiddelbart opfatte "dyr med mere adgang til naturlighed" som mere risikable end dyr under meget kontrollerede forhold. Smittepres – også i forhold til zoonotiske sygdomme – vil dog oftest være mindre, hvis dyrene har mere plads, får en mere velafbalanceret foderration, frisk luft og mulighed for motion, så på mange måder peger hensynet til dyrenes sundhed og velfærd og hensynet til fødevarer sikkerheden i samme retning.

Synergi i dilemmaerne

Husdyrområdet er ofte det område inden for den økologiske driftsform, som befinder sig underligt hægtet af den økologiske driftsform og som sådan ofte bliver lidt forsømt (*sv. försummat*), fordi der er disse tilsyneladende dilemmaer, som ofte er forbundet med dyrevelfærd og hensyn til enkeltdyr. Men ved at arbejde med målene for økologien – såvel som for den enkelte bedrift og for dyrenes velfærd – viser det sig ofte, at der fremkommer gode og brugbare løsninger, som vender dilemmaet til et samspil. Det betyder, at vi udvikler ikke blot det økologiske husdyrbrug, men selve den økologiske driftsform og fødevarerproduktion, fordi teori og praksis bragt sammen altid indebærer en læreproces for hele det system, som det vedrører. Det kræver, en tværdisciplinær indsats fra præciseringen af de tilsyneladende dilemmaer til løsningen – og begge dele vil kunne udgøre en drivkraft til den fortsatte forskningsindsats. Det kræver at man arbejder iterativt med både den teoretiske, filosofiske forståelse af økologien og den daglige praksis. ■

Mette Vaarst

Tel: +45 89991344

E-post: Mette.Vaarst@agrsci.dk

Hjemmeside: <http://www.agrsci.dk/afdelinger/forskningsafdelinger/hsv/medarbejdere/mva>

Mette Vaarst er dyrlæge, ph.d. og seniorforsker ved Afdeling for Husdyrsundhed og Velfærd. Mette arbejder primært med sygdom- og sundhedsforhold i økologiske malkekvægbesætninger. Derudover beskæftiger hun sig med anvendelse af kvalitative forskningsmetoder ved bl.a. forskning indenfor pasningsrutiner, driftsledelse og valg i besætningen.

Muligheder og begrænsninger for at sikre husdyrsundhed, husdyrvelfærd og fødevarekvalitet i økologisk jordbrug

SAFO er et EU-finansieret europæisk forskernetværk, som har til formål at forbedre fødevarer-sikkerhed og husdyrsundhed i økologiske produktionssystemer i EU-landene. I regi af SAFO holdes bl.a. workshops med fremlæggelse og diskussion af forskningen på området.

Workshop i Kassel

I foråret 2004 blev der holdt en workshop på Fakultet for Økologisk Landbrugsvidenskab ved Kassel Universitet i Tyskland. Workshoppen havde titlen "Organic livestock farming: potential and limitations of husbandry practice to secure animal health and welfare and food quality". Omkring 80 delegerede fra 25 lande deltog i workshoppen, og der var 32 indlæg samt diskussioner.

Workshoppens proceedings kan hentes fra projektets hjemmeside www.safonet-work.org eller den kan bestilles hos FØJO. På hjemmesiden kan der i øvrigt også findes sammenfatninger af workshop-pens fremlæggelser og diskussioner.

Sammenfatningerne er oversat til de fleste europæiske sprog, herunder finsk, svensk, norsk og dansk.

Workshop i Falenty, Polen

I september holdt SAFO workshop i den polske by Falenty nær Warszawa. Emnet var "Enhancing animal health security and food safety in organic livestock production systems", og der var omkring 100 deltagere. Indlæggene, som blev givet på dette møde, vil også blive lagt ud på projektets hjemmeside, og en samlet proceeding er under udarbejdelse.

Workshop i foråret

Den næste workshop i SAFO netværket holdes i marts 2005 på det schweiziske forskningsinstitut for økologisk jordbrug (FiBL). Emnet for denne workshop er "Systems development: Quality and safety of organic livestock products". Arrangørernes invitation til at komme med indlæg til workshoppen kan findes på www.safonetnetwork.org. ■

Claus Bo Andreasen